

AKTUÁLNÍ OTÁZKY ETICKÉ VÝCHOVY

Stanislava Kučerová

Kam se poděly hodnoty?

Na téma „Kam se poděly hodnoty“ uspořádalo UNESCO r. 2001 setkání řady osobností – ze známých filozofů tam byli např. postmodernisté Ricoeur a Baudrillard. Diskutující se shodli na tom, že dvěma posledními stoletími otřásla velká krize hodnot, která vyústila v mnohé nejistoty. S poukazem na války, převraty a revoluce moderní doby konstatovali bolestné zpochybnění hodnot. Podobné hlasy slyšíme i doma. Říká se nám, že nevíme, co hodnoty jsou, že je nedovedeme definovat.

Nemyslím, že problém je uchopen správně. Krvavé konflikty provázely lidstvo od nepaměti, nejen v uplynulých 2 stoletích, a přece neznamenaly zpochybnění hodnot. Duchovní hodnoty, mravní normy a ideály přece trvají, i když třeba dočasně vítězí zlo nad dobrem. Naopak, v takových dobách jsou duchovní hodnoty pro člověka ještě důležitější, protože z nich čerpá posilu k přemáhání těžkostí. V zlých dobách přece neselhávají hodnoty, ale lidé, kteří je opouštějí, přestávají je vyznávat, chránit a tvořit.

Pokusme se hledat skutečné příčiny ztráty hodnot, kterou nezavinila uplynulá 2 století, ale kterou přináší přítomnost. Pokusme se postihnout duchovní klima naší současnosti, v níž vyšší hodnoty mizí, protože sobecký materiální prospěch a samoučelný konzum se stávají hlavní náplní života.

Duchovní klima v našem současném životě

Klima naší společnosti je hodnotově rozkolísané, pro etickou výchovu nepříznivé. Vichr globalizace a spodní vody neoliberalismu vyvracejí a podemílají tradiční představy o dobru a o zlu. Na přelomu 20. a 21. století došlo k povážlivému posunu v hodnotovém vědomí společnosti od normocentrické orientace chování k orientaci egocentrické. Od dřívější převážné zakotvenosti v normách lidské vzájemnosti nastal obrat k individualismu, do sebe zahleděného a sebe přesazujícího. V západní Evropě tuto změnu zaznamenali již v 70. letech, u nás o 20 let později.

Jednostranná absolutizace práv a svobod jedince vedla k nadřazení soukromých přání nad sociální povinnosti, ztratil se smysl pro odpovědnost, rozšířil se hédonistický kult požitků a s ním odmítání kázně, autority, vzdělanosti, tradice, ochoty k službě a práci. Tzv. hodnoty seberozvoje byly pojaty jako požadavky a nároky na druhé s tím, že vlastní ego s právem na svobodu nepodléhá žádným omezením.

Přímá souvislost této změny s nástupem ekonomického neoliberalismu do Evropy je patrná. Maximalizace zisku v tvrdém konkurenčním prostředí nemá zapotřebí skupinové solidarity, ale bezohlednosti soutěživých jedinců. Ve společnosti moci a peněz přežívá jen silný a nejlépe si žije nejsilnější.

U nás – podobně jako v jiných postsocialistických zemích – má etapa neoliberalismu svá specifika. Privatizátoři a tuneláři obrovského národního majetku dostali odpustky předem – konali – hlavně rychle – mimo zákony právní a tím spíše bez ohledu na principy mravní. Dnes se jim dostává společenské vážnosti jako vlivné záštitě soukromého vlastnictví a případného mecenášství /dnešním slovem sponzorování/. Vládní korupce a kriminalita, arogantní politikové se navzájem osočují, za které vlády se kradlo více. Mediální zpravodajství chrlí denně zvěsti o senzacích a zločinech doma i za hranicemi. Bombarduje se, vraždí, unáší, znásilňuje. Ohniska mafií a narkomafií na světě se přemísťují. A prostituce by prý měla být práce jako každá jiná, stejně jako pornoherectví. A než stačíme pochopit TV zprávu, že denně umírá na světě hladem 19.000 dětí, jedním dechem nás hlasatelka zpravuje o tom, jak „pěkně“ vedeme vlastní děti k plýtvání a nevážnosti k pokrmům, jež naši předci označovali s úctou jako boží dar: „Na Kladně se konala největší dortová válka českých dětí“.

Mylné pojetí svobody

Sjednocení Evropy, které někteří pokládají za ústřední hodnotu samu o sobě, je poznamenáno současnou krizí morálních hodnot. Paradigma evropské kultury obsahuje svobodu člověka, svobodu a důstojnost lidské osobnosti. Ale je to jen relativní individualismus, protože jedinec je tu chápán jako modus, projev rodového. Je jedinečný, ale je odpovědný rodu. Má nejen právo, ale i povinnost vůči rodu zdokonalovat se, poznávat, vzdělávat, mravně, intelektuálně, všestranně se rozvíjet. Touha po svobodném rozvoji všech motivovala i úvahy o dokonalém uspořádání společnosti. Člověk deklarace lidských práv /1789/ je míněn universálně, týká se všech lidí kdykoli a kdekoli. Tato universalita dává heslu

lidských práv a svobod pečet' nadosobního významu a vznešenosti. Odráží patos boje s feudalismem, kastovníctvím, hegemonismem všeho druhu ve vztazích mezi lidmi i národy.

Přelom 20. a 21. století přinesl novou vlnu liberalismu v nové podobě. Nevede se již zápas o svobodu a práva potlačených společenských skupin, ale o expanzi silných jedinců. Hájení lidské důstojnosti ztratilo vznešenost. Rozmáhá se malicherné handrkování za práva ad hoc vznikajících menšin a ukřivděných zájmových skupin. Pojetí lidských práv a svobod degeneruje a posiluje nebezpečné tendence k společenské anomii.

Kult ničím neomezené svobody, ničím, tedy ani morálkou, vkusem nebo taktem, šíří především média. Dennodenně našeptávají široké veřejnosti: neber svět vážně, bav se, dopřej si, užij si, nestarej se o nikoho, každý jsme tu sám za sebe. Nevaž se, odvaž se. Budete jako bohové! Teprve, když člověk překračuje zákazy, je někdo. Jinak je nula! A tak média rozvracejí kulturní archetypy trvalé soustavy hodnot, vlastní mnoha kulturám a působících v průběhu dějin jako stabilizátory soužití lidí ve společnostech. Někteří analytici hovoří přímo o zločinném působení médií při podvracení kultury, podvracení morálky, podvracení nepsaného konsensu o tom, co je dobré a co je zlé, o tom, čeho se máme vystříhat a naopak co máme dodržovat, ctít a zachovávat.

Teorie hodnot při práci učitele

Přes všechny pochybnosti postmoderních skeptiků nám dějiny filosofie dávají odpovědi, které k životu potřebujeme. Hodnota je to, co má být chtěno, co stojí za to, aby se stalo předmětem chtění /F.Krejčí/. A podle čeho poznáme to, co zaslouží, abychom o to usilovali? Odpovědi mohou být různé podle příslušnosti k různým antropologickým koncepcím, podle pojetí člověka a smyslu jeho života. Ale vyloučíme-li koncepcie vysloveně pesimistické, které se od života odvracejí, mohou se při hledání obecně lidského dobra shodnout nejrůznější morálky náboženské i laické.

J. A. Komenský: „Chceme, aby k sestavování vědného díla byli připuštěni všichni, kdo uvažovali o zbožnosti, mravech, vědách a umění, bez ohledu na to, je-li křesťan nebo mohamedán, žid nebo pohan, a stejně bez ohledu na to, ke které by se hlásil sektě, ať už je to pythagorejec, akademik, peripatetik, Essejan, Řek, Říman, starověký nebo současný, doktor nebo rabín, bez ohledu na církev, synodu, koncil, zkrátka všichni, a byli vyslechnuti, co přinášejí dobrého.“

Shodneme se na to, že mravnost je řízení života a chování v lidském společenství prostřednictvím samořízení jedince, který se orientuje podle toho, co pokládá za hodnotu, za to, co je pro něho žádoucí, a co odpovídá společenskému konsensu.. Jedinec se učí, čemu je při různých alternativách třeba dát přednost, co je a co není mravně dobré. Se systémovými teoretiky můžeme říci, že dobro je to, co je eufunkční člověku jako bytosti přírodní, sociální a kulturní. Konkrétní podoba toho, co je dobro, je odvoditelná i od nejstaršího „zlatého“ pravidla morálky, platného od nepaměti: „Co nemáš ty rád, nečiň druhému“.

Z hlediska nesprávně pochopené svobody jedince byla zpochybněna i výchovná funkce učitele. Smíme ovlivňovat morální představy svých žáků? Není to zavrženíhodná manipulace?

Smíme – a musíme formulovat žádoucí morálně hodnotové postoje a normy, bez jejichž dodržování hrozí civilizaci zánik. Jde o principy trvale udržitelného života ve vztahu k přírodě i ve vztahu k lidské společnosti. Ztráta jistého nepsaného konsensu o pravidlech vzájemného soužití je stejnou hrozbou společenského rozvratu a zániku jako devastace přírody. Jestliže většina obyvatel přestane konsensus sdílet, je marno vyhlášovat deklarace, charty, zákony a novely zákonů. Nestanou-li se hodnotou – tj. normou či ideálem pro obyvatele, jsou zcela neúčinné.

Nová fáze globalizačního procesu, která nepředstavuje nic jiného než slepý produktivismus, honbu za ziskem a neomezeným zvyšováním tzv. konkurenceschopnosti, vede k znovuoobjevení potřeby morálky. „Naléhavost volání po návratu morálky do globalizované společnosti a globalizované ekonomiky svědčí o porušení rovnováhy mezi egoismem a altruismem v planetárním rozměru a o nezkraceném egoismu, který až dosud bez ostychu předstíral, že přináší nejvyšší dobro.“

Je nepochybné, že osud člověka, jedince, národa, Evropy i světa závisí na všeobecné platnosti a závaznosti hodnot /norem a ideálů humanity, prověřovaných /i dnes/ strastiplným vývojem lidstva.

Literatúra

[1] BLÁHA, I. A.: *Ethika jako věda*. Brno, 1991.

[2] BLÍŽKOVSKÝ, E. – KUČEROVÁ, S. – KURELOVÁ, M.: *Středoevropský učitel*. Brno, 2000.

- [3] BREZINKA, W.: *Filozofické základy výchovy*. Praha : Zvon, 1996.
- [4] FUNDA, O. A.: *Znavená Evropa umírá*. Praha : Komenium, 2000.
- [5] KLVAČOVÁ, E.: Morální problém globalizované ekonomiky. In: *Acta oeconomica* 8/2002. Praha, VŠE.
- [6] KUČEROVÁ, S.: *Člověk-Hodnoty-Výchova*. Prešov : ManaCon, 1996.
- [7] VALIŠOVÁ, A.: *Autorita ve výchově*. Praha : Karolinum, 1999.

prof. PhDr. Stanislava Kučerová, CSc.
Milénová 12
638 00 Brno
Česká republika